

K R O N I K A

K životnímu jubileu Jana Chlouпка

V létě tohoto roku se dožívá pětasedmdesátin emeritní učitel Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně prof. dr. Jan Chloupek, DrSc. Životní dráha tohoto významného bohemisty je spojena s Brnem, kde se 25. července 1928 narodil a kde celý život pracoval. Jeho působení však mělo dosah daleko širší: zasloužila se o to nejen jeho odborná a vědecká práce, ale i pedagogické působení včetně činnosti organizační a konečně i schopnost převádět vědecké poznatky do praxe a zasvěceně o nich na nejrůznější úrovni publikovat a diskutovat.

Počátky vědecké dráhy jubilanta jsou spojeny s Ústavem pro jazyk český, do jehož právě zřízené brněnské pobočky nastupuje po ukončení fakulty a krátkém působení středoškolského profesora v Uherském Brodě. Brněnské pracoviště Ústavu se od počátku profilovalo jako dialektologické, i když jeho náplní byly také praktické aspekty jazykové kultury a s ní související péče o spisovný jazyk. Na tomto pracovišti Chloupek prodělává vědeckou výchovu, při níž se zaměřil na syntax východomoravských dialektů. Rukopisná kandidátská práce *Syntax východomoravských nářečí* (1958) je jednou z průkopnických prací v okruhu českých syntaktických bádání, neboť se od formální syntaxe psaného textu obrací k výstavbě autentických spontánních promluv spojených s aktuální komunikační situací. Pro práci je charakteristická samostatná jednotná koncepce uchopení tématu a důsledné propojení teoretických východisek s bohatou materiálovou základnou, kterou výzkumy v terénu získal. Na práci navázal habilitační spis *Otázky nářeční skladby* (1962), kde rozšiřuje tematiku na obecné problémy syntaktické výstavby mluvené věty, a z části i monografie *Aspekty dialektu* (1971). Zájem o syntax spontánní mluvy probleskuje i v pracích dalších¹.

Skupina těchto mladých lingvistů, kteří v padesátých letech na brněnském pracovišti Ústavu pro jazyk český působila, pracovala i na společném úkolu – výzkumu nářečí. Společně s pražskými kolegy vytvářela nejen dotazník pro velkoryse koncipovaný výzkum určený pro atlas českých nářečí, ale i propracovávala jeho metodiku. Dílo, jehož sběry – i s Chloupkovým osobním podílem – vznikaly především v 60. letech 20. století, našlo své zpracování a publikaci až v těchto dnech v podobě *Českého jazykového atlasu* (1 – 1992, 2 – 1997, 3 – 1999, 4 – 2002, 5. svazek v přípravě). Na je-

¹ Úplná bibliografie Jana Chlouпка vyšla ve „Sborníku prací Filozofické fakulty Masarykovy univerzity“ ve svazku A 36, 1988, doplňky v A 46, 1998 a A 51, 2003.

ho vydání spolupůsobil Chloupek jako chápavý, a hlavně hluboce poučený recenzent jednotlivých svazků.

V roce 1969 odchází Jan Chloupek po úmrtí prof. Jaroslava Bauera, vynikajícího syntaktika a zakladatele brněnské syntaktické školy, na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde již předtím působil externě. Na fakultě přejímá četné povinnosti organizační, podílí se na práci různých odborných komisí, redakčních rad atd. Na Ústavu českého jazyka zde pracuje až do r. 1993, kdy odchází do důchodu; krátce pak ještě působil na Ostravské univerzitě. S nastoupenou dráhou vysokoškolského pedagoga se vědecká orientace prof. Chloupeka rozšiřuje: vyučuje syntaxi, krátce i historické mluvnici, brzy se však profiluje ke stylistice. V jeho pojetí jde o disciplínu velmi otevřenou, jež se zabývá funkcemi celého národního jazyka ve všech typech komunikace. Otázky stylistické tak opakovaně promýšlí v souvislosti s obecnějšími problémy stratifikace češtiny a šířeji s otázkami sociolingvistickými. Vlastní orientace vědeckých bádání směřuje k teorii národního jazyka. Chloupek v už zmíněné práci *Aspekty dialektu* z roku 1971 vymezuje a charakterizuje jednotlivé útvary národního jazyka, kromě toho klade otázku přístupu k dialektu jako jednomu z útvarů národního jazyka a s přesvědčivou dokumentací materiálem ukazuje funkci vybraných syntaktických konstrukcí připisovaných dialektu v komunikaci. Na tematiku navázal kromě jednotlivých studií souborem statí *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti* (1986), kde uvedené otázky dále rozpracovává. Významné je v této publikaci to, co naznačil už její název – chápání vztahu mezi spisovným a nespisovným jako vztahu polárního, kde si pozornosti zaslouží především přechodové pásmo mezi oběma krajními póly vztahu. Dané tematiky se na obecné úrovni dotýká i heslo Jazyk národní v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002), na němž se podílel.

Vlastní stylistické studie jubilanta mají také několik dominant. Je to především jeho pojetí publicistického stylu jako pole jazykového vývoje, kde je základem nikoli popis jednotlivých výrazových prostředků, ale především trvalé napětí mezi automatizací výrazových prostředků související s opakování situací a jejich aktualizací výrazně posilující základní funkci těchto projevů – funkci získávací. Pro vývoj oboru je důležité, že se mu podařilo vytvořit autorský kolektiv, který v r. 1991 vydává *Stylistiku češtiny* (1991 – spoluautoři M. Čechová, M. Krěmová a E. Minářová), soubornou práci o české stylistice. A jak je pro Chloupeka typické, i když formuloval obecný rámeček knihy, ponechává spoluautorkám vždy dostatek prostoru pro samostatný přístup. Novost pohledu této práce je především v chápání stylistiky jako disciplíny teoretické, tedy nikoli jako pouhé nauky o stylizaci nebo zprávy o hotových textech. Kniha doplněná bohatou bibliografií byla kladně přijata. Stylistika je však svým obsahem značně dynamická, a tak i knihy o ní musejí změny poměrně rychle reflektovat. Chloupek vytvořený autorský kolektiv tak pracuje dále (již pod vedením M. Čechové). Výsledkem jsou *Stylistická současné češtiny* (1997) a *Současná česká stylistika* (2003). V obou prof. Chloupek znovu promýšlí pasáž věnovanou stylu mluvených projevů, přepracovává s ohledem na vývoj disciplíny i jazykového materiálu pasáž o příznakosti syntaktických výrazových prostředků a aktualizuje své výklady obecně.

Proměny národního jazyka zůstávají v centru Chloupkova zájmu i po odchodu do důchodu. Kromě jednotlivostí je tu významný zejména jako podíl na dvou kolektivních pracích, na knížce *Mluvená čeština na Moravě* (1997), v níž se teoretickým příspěvkem i materiálovou sondou vrací ke kořenům svého odborného působení – k dialektům a celkové jazykové situaci východní Moravy, a na knížce *Tváře češtiny* (2000), v níž se podílel na úvodním teoretickém výkladu a přispěl na základě shromážděného materiálu studii o stylistických aspektech představených textů.

Jméno prof. Chloupka daleko přesáhlo hranice Brna i České republiky. Byl hostujícím docentem v Erlangenu, publikoval v obou německých státech a jako nositel Humboldtova stipendia uváděl do české lingvistiky mnohé moderní lingvistické přístupy. V roce 1993 absolvoval semestrální pobyt na pracovišti Deutscher Sprachatlas v Marburgu. Dobře známy jsou jeho vazby s lingvisty ostatních slovanských zemí, především s lingvisty slovenskými. Mnohé zásadní myšlenky zazněly právě na konferencích, již se zde účastnil. Do širšího povědomí vstoupil i jako spoluredaktor dvou prací, které představily českou lingvistiku světu: *Reader in Czech Sociolinguistics* (1986) a *Studies in Functional Stylistics* (1988).

Jan Chloupek nikdy nebyl kabinetním vědcem: od mládí publikoval drobné popularizační příspěvky v denním tisku (výběr vyšel pod názvem *Pověry o češtině*, 1968), do povědomí nejširší veřejnosti se pak zapsala jeho *Knížka o češtině* (1974), v níž plodně navázal na eisnerovskou tradici esejů o jazyce. Často také na nejrůznějších úrovních besedoval o problémech souvisejících zejména s nejnovějším vývojem češtiny.

I když již ukončil pedagogické působení, i když mu již zdraví neslouží, nevzdává se Chloupek ani dnes vědecké práce nebo podílu na výchově dalších generací. Je inspirujícím autorem studií, chápavým oponentem vědeckých prací, ochotným konzultantem. Jeho bibliografie čítá zatím 542 položek a není uzavřena. Lze jen doufat, že mu síly vystačí do dalších let plodného působení.

Marie Krčmová, Brno

80 rocznica urodzin Profesora Milana Jelínka

Profesor Milan Jelínek – osobowość szeroko znana w świecie bohemistycznym ze swojej aktywnej pracy w dziedzinie językoznawstwa, stylistyki, kultury języka – urodził się 22.06.1923 r. w Brnie. Podczas drugiej wojny światowej był więziony. Natomiast w roku 1949 ukończył studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu im. T.G. Masaryka w Brnie w zakresie filologii czeskiej, rosyjskiej i serbochorwackiej. Jego nauczycielem był prof. František Trávníček, za którego ucznia uważa się nasz Jubilat i co potwierdza Jego dalsza działalność naukowa. Następnie pracował jako na-